

Eksamen ALLV111

Vår 2021

Oppgave 3: Gjør rede for formelle trekk ved Odysseen som kan kaste lys over verkets opphav i en muntlig tradisjon. Trekk gjerne inn andre epos fra pensum for sammenligning.

Antall ord: 2611

Kandidatnr: 125

Odysseens muntlige opphav – med henblikk på formelle trekk

Innledning

I denne oppgaven vil jeg prøve å gjøre rede for formelle trekk ved *Odysseen* (antagelig fra 700-tallet f.Kr.) som viser at den har oppstått i en muntlig tradisjon. Jeg vil først starte med å se utelukkende på *Odysseen*, og her vil jeg se på Homers bruk av repeterende meter, epiteter, lignelser og formler; samt hvordan alle episodene og sangene på en måte er frie og selvstendige; og hvordan Homer setter alt i forgrunnen og prøver å forklare alt. Etter dette vil jeg sammenligne *Odysseen* med andre epos, som Vergils *Aeniden*, fra den såkalte gullalderen i romersk litteratur, som er skrevet i en skriftlig tradisjon og influert av Homer. Jeg vil også trekke inn Dantes *Divina Comedia* (fullført i år 1320), selv om det kan betviles at det er et epos. Gjennom mine drøftinger vil jeg dra nytte av Erich Auerbach, C. M. Bowra og John Freccero.

Odysseen

Det er mange ulike formelle trekk i *Odysseen* som antyder at det har sitt opphav i en muntlig tradisjon. For det første kan eposets metrikk vise til dette. *Odysseen* bruker som kjent daktylisk heksameter. Daktylisk heksameter består, som navnet tilsier, av seks versføtter, der brorparten som regel er daktyler. På norsk er en daktyl en versfot med en trykk tung stavelse etterfulgt av to trykklette. Dette var litt annerledes for Homers gresk, der en daktyl består av en lang stavelse etterfulgt av to korte. Daktylisk heksametre bruker i tillegg andre versføtter, som troké (tung-lett) og spondé (tung-tung). *Odysseens* første vers kan vise til dette: «Sangmø, fortell om hin rådsnare helt som flakket så vide» (Homer, 2000, s. 5). Her utgjør de tre første versføttene, samt den femte versfoten, daktyler, mens fot fire og seks er trokéer. Homers strenge og gjentagende bruk av daktylisk heksameter kan gi en antydning om eposets

muntlige opphav, fordi det ville gjøre at den som fortalte historien, rapsoden, ville kunne huske versene lettere. I tillegg vil et slikt poetisk og versifisert språk gjøre språket mer melodisk og levende for tilhørerne, noe som også viser til dets muntlige opphav. På den annen side bruker senere skriftlige epos, som Vergils *Aeneide*, også daktylisk heksameter, noe som viser at dette ikke fullt og helt beviser *Odysseens* muntlige opphav. Likevel er måten Vergil skriver sine vers på forskjellig fra Homers, noe jeg skal kommentere senere i oppgaven.

Videre benytter Homer seg av formler, som han repeterer mange ganger i løpet av verkets gang. Eksempler på dette er: «Men da den årvåkne Eos i rosenskjær strålte på himlen»; «straks tok jeg/han ordet og svarte»; «slik talte de med vekslende ord med hinannen»; «så han/hun/jeg/de talte». Disse formlene, som ofte blir gjentatt flere titalls ganger, gir tegn på at når historien om Odysseus, eller en av historiene om ham, ble muntlig gjengitt, ville den som foredro historien ha en lettere jobb med sin framstilling. Ettersom eposet i tillegg er skrevet på daktylisk heksameter, ville rapsoden slippe å komme opp med nye vers som måtte lempe seg metrikken, selv om han eller hun skulle glemme enkelte vers. Dette viser med andre ord til at deler av *Odysseen* så dagens lys gjennom muntlige improvisasjoner. Et annet formelt trekk, som også er formler, og som repeteres stadig, er Homers epiteter, som er et tillegg til et substantiv, og da spesielt personene og gudene i eposet. Eksempler på dette fra *Odysseen* er «helten»; «Laertes sønn»; «statsødeleggeren»; «den rådsnare helt»; «den blåøyde»; «den gjeve» og så videre. Slik viser også de repeterende epiteterne til eposets improvisatoriske opphav, samt det nedskrevne verkets funksjon, nemlig at det er ment for resitering og deklamering. Det viser også til det muntlige opphav ettersom det tillater dikteren å slippe å velge ord og fraser som skal passe med metrikken.

Homers similer, eller lignelser, er i tillegg et formelt trekk som gir en pekepinn på dets muntlige opphav. Homer bruker gjennom eposet mange lignelser, som for eksempel denne:

Som når en fisker fra strandkantens nes med stangen den lange
kaster sin lokkemat ut for å fange de stimende småfisk.
– Røret av oksehorn slenger han ut i sjøen og kaster
sprellende fisker på land, så ofte de biter på kroken –
således slengtes de sprellende menn mot hulen i fjellet. (Homer, 2000, s. 182)

Disse lignelsen vil jeg påstå er et muntlig trekk, ikke bare fordi de blir repetert mange ganger, men også fordi det gjør det mulig for tilhøreren å forstå og se for seg hva som skjer. Selv om litterære epos, ment for å leses, som *Aeneiden*, også bruker lignelser, synes jeg det er rimelig

å anta at disse lignelsen har et muntlig preg, fordi dette estetiske elementet gjør at publikum kan leve seg inn i historien. Et litterært epos vil nemlig ikke være like avhengig av at alt skal forklares og artikuleres, for det er ikke nødvendig å forstå alt raskt og intuitivt, ettersom leseren kan stoppe opp å tenke, lese passasjen flere ganger og forstå den partikulære episoden ut ifra hele sammenhengen. For Homer må hver enkelt episode ha en viss autonomi, og må kunne stå på egne ben, for det er jo ikke meningen at hele eposet skal resiteres på én gang.

Dette leder inn på Erich Auerbachs påstand om at Homer setter alt i forgrunnen. Ifølge Auerbach må Homer beskrive alt, han må sette alt i forgrunnen, han må artikulere og forklare alt som skjer. Som eksempel trekker han inn en av *Odysseens* mest kjente anagnorisis(er), når Odysseus gamle amme gjenkjenner ham. Midt i denne gjenkjennelsen, skriver Auerbach, når den er på sitt mest spennende, bryter Homer opp spenningen ved å vie 70 linjer til å forklare hvordan Odysseus fikk arret (Auerbach, 2005, s. 14). Auerbach hevder videre at dette har en estetisk, sanselig funksjon. Alt må, ifølge ham, være sansbart og i forgrunnen. Selv epitetene har en slik funksjon, ifølge Auerbach (Auerbach, 2005, s. 15-16). Altså, de enkelte ledd forenes klart med hverandre, ingenting forblir uklart, alt er kausalt, logisk, helhetlig og forståelig, og alt ligger i forgrunnen på en objektiv måte (Auerbach, 2005, s. 16-17). Slik jeg ser det, vil denne formen til Homer, der alt er forgrunnen, vise til eposets muntlige opphav. Et slikt epos som kommer fra muntlige, improvisatoriske kilder, og som er ment å resiteres muntlig, må, som sagt, være relativt enkelt tilgjengelig for tilhørerne; og den som resiterer, og eventuelt improviserer, må systematisere og forklare for å ikke forville seg bort fra selve historien.

Enn innvending mot denne tolkningen kan man implisitt også finne hos Auerbach. Auerbach setter Homers to epos opp mot den hebraiske bibelen. Ifølge Auerbach gjør den hebraiske bibelen nesten det motsatte av hva Homer gjør. Der er alt kaotisk, vanskelig, fragmentarisk, uforståelig og psykologisk dypt, noe man kan se av dens form. Men, som Auerbach sier, den blir mindre sagnaktig og mer historisk (dvs. mer kaotisk og mindre som *Odysseen*) etter hvert som historien utvikler seg (Auerbach, 2005, s. 29-30). En mulig tolkning av disse påstandene er at jo mer historisk beretningene er fremstilt – det vil si mer kaotisk, vanskelig og uforståelig – desto mer skriftlig, stratifisert og utviklet er samfunnet beretningen er fremstilt i, og desto mindre temporal avstand er det mellom dikteren og det som diktes. Slik vil den relativt enkle formen til *Odysseen* vise til dets muntlige og distanserte opphav. Problemet oppstår med det faktum at det gamle testamentet også mest sannsynlig oppsto i en relativt muntlig kultur og i et ikke veldig avansert samfunn. Likevel ble det gamle testamentet til i

løpet av mange hundre år, og store deler av det ble antageligvis redigert og skrevet ned lenge etter at *Odysseen* ble komponert. Og, som jo Auerbach sier, noen deler av det gamle testamentet er mer historisk og mindre sagnaktig enn andre, som tyder på at det er påvirket av en skriftkultur også.

Et annet sted man kan se *Odysseens* muntlige opphav ligger i det faktum, som jeg har vært litt inne på allerede, at hver passasje og episode er friere og mer selvstendig. Maurice Bowra snakker blant annet om dette. Bowra sier at fordi Homer komponerte vers for resitering, er hans vers friere og løsere enn for eksempel *Aeneidens*. Han sier videre at selv om begge Homers epos har en innbyrdes helhetlig sammenheng, er det likevel relativt lett å løsne en episode eller en sang fra eposets helhet. Han sier i tillegg at Homer ikke fokuserte så mye på detaljer og enkelte ord, men holdt seg stort sett til det som var relevant for et publikum¹. Disse formale trekkene gjør at den som resiterer i større grad kan behage sitt publikum (Bowra, 1966, s. 55-56). Alt dette viser til *Odysseens* muntlige opphav. Det ser altså ut som om Homer da han nedskrev sitt epos benyttet seg av flere ulike muntlige fortellinger, som alle direkte eller indirekte omhandler helten Odysseus, som Homer mesterlig har klart å veve sammen i en stor fortelling; som både kan leses, fortelles og resiteres fra første til siste sang, men der man også kan utvelge en hvilken som helst sang og likevel behage publikum. At eposet derfor inneholder mange repetisjoner, og er nokså lett å forstå og objektivt fremstilt, blir også mer forståelig. Uten alle disse repetisjonene og forklaringene ville det nemlig blitt mer vanskelig å skille hver episode fra hverandre og derfor også mer vanskelig å resitere dem muntlig.

Bowra sammenligner også det muntlige eposet med det skriftlige, med spesielt hensyn på Homers to epos og *Aeneiden*. Han sier:

Between Homer's oral and Virgil's written art there is an enormous difference. The poet who writes for readers operates less with phrases and formulas than with single word. He fashions his sentences carefully and individually; he takes care to avoid omissions and contradictions, to harmonise the details of his plot, to secure an interwoven unity for his whole design. Even when he follows Homer in using the oral device of repetition, Virgil goes his own way and makes variations on a given form. For him the artifices of oral poetry are valuable for their archaic elegance; their beauty is no longer functional. Virgil is seldom wholehearted in his attempts at repetition. He

¹ Her kan Bowra virke å motsi det Auerbach sier om at Homer forklarer alt. Hvis begge har rett kan dette være nok et tegn på Homers muntlige stil, ettersom det viser at han ikke alltid er fullstendig konsekvent i sin diktning.

prefers to vary the words and to show in how many different ways he can describe such familiar matters as the coming of dawn or of evening. Even when his characters speak to each other, they do so not with Homer's regular forms of address but with elaborate variations, no two of which are quite alike. The old formulas were of no real use to Virgil and were even a hindrance; for his aim was to compose a poem which could be read with exact and appreciative care, and for that reason he gains more by variation than by repetition (Bowra, 1966, s. 56).

I forhold til *Odysseen* er *Aeneiden* altså mer fokusert på detaljer, på hvert enkelt ord og hver enkelt setning. Paragrafene, de store klimaksene og helheten er ikke like viktig som de mindre bestanddelene, i motsetning til *Odysseen*. Bowra hevder videre altså at når Vergil påkaller og alluderer til Homer, og hans muntlige stil, er det for den arkaiske elegansen. Her mener jeg å se et annet aspekt ved det litterære epos som det muntlige eposet ikke har – intertekstualitet. Homer virker ikke å ha brukt noen bevisst alludering eller henvisning til andre verker – bortsett fra *Iliaden* – noe som er naturlig nok, ettersom det har et muntlig opphav. Man ser også at de mer litterære eposene – som framfor alt er ment for å leses – ikke er like opptatt av å bruke gjentagende formler og repetisjoner, men er mer variert. Ifølge Bowra har altså også det litterære eposet en mer intrikat, sammenvevd og kompleks enhet: det er vanskeligere å separere én episode i *Aeneiden* ut fra helheten. Ved sammenligning med Vergils *Aeneide*, virker dermed mine belysninger av diverse formelle trekk ved *Odysseen*, som viser til dets muntlige opphav, å være riktige.

Også Dantes *Divina Comedia* er det mulig å betegne som et epos, selv om det nok på mange måter skiller seg fra det typiske eposet også – enten det er litterært eller muntlig. Men hvis man skulle kalle Dantes komedie for et epos, måtte det i så fall være et litterært epos, i samme tradisjon som Vergils. Slik kan dette også vise til *Odysseens* muntlige trekk, ut ifra dens form. For det første har *Den gudommelige komedie* en veldig avansert struktur. Dette kan for eksempel se gjennom dens avanserte bruk av tall. Versemålet kalles terza rima og består av tre strofer med tre verselinjer, med elleve stavelser og med tre repetisjoner av de fleste ord som rimer. Dette gjentagende bruken av tallet tre ser man også flere steder: hver av de tre delene (helvetet, skiringsheimen og paradiset) består av 33 sanger, der hver sang ofte har 136 cantos. Helvetet er også delt inn i ni (3*3) kretser, paradiset i ni himler og purgatoriet i syv cornici og to soner (som blir 9 = 3*3 til sammen). Man kan til en viss grad skimte at Vergil har prøvd på noe lignende i *Aeneiden*, som *Divina Comedia* er sterkt influert av, men det

muntlige eposet *Odysseen* har naturligvis ingen slik kompleks, intrikat struktur, hverken helhetlig eller på setnings- og versnivå.

Et annet sted der man kan se Dantes svært litterære epos skille seg fra Homers muntlige er når Dante ikke kan kommunisere med Odysseus i helvete. Det har vært vanlig å begrunne dette med deres ulike språk, men ifølge John Freccero skyldes dette heller ulik stil. Vergil og Homer deler en felles høy, retorisk og episk stil, som tilhører antikken, og som Dante ikke har (Freccero, 1986, s. 142-43). Denne retoriske stilen i *Odysseen*, som altså har et muntlig opphav, viser videre til det Dante ifølge Freccero avskyr i Odysseus: hans mangel på moral. Denne mangelen på moral har imidlertid ikke Vergil og Aeneas. Dette symboliserer videre, ifølge Freccero, Romas' og Hellas' ulike syn på retorikk. I det homeriske Hellas' retorikk er fokuset ikke på moral, på en sosial dimensjon som går utover hvert individuelle og dødelige liv, men på hvert enkelt individ, og dets list og talent (Freccero, 1986, s. 144-45). Slik jeg ser alt dette, kan det vise til at *Odysseen* er blitt til i, eller har sitt opphav i, en muntlig tradisjon. Homers nokså primitive og barbariske Hellas har ennå ikke utviklet en fullstendig moral. Den moralen Dante snakker om ser det ut som først kommer med en fullstendig skriftradisjon, i veldig systematiske, stratifiserte og juridisk utviklede samfunn; samfunn som har et visst lineært og fremskrittrettet verdenssyn. Med andre ord, ikke i muntlige kulturer. Slik viser altså Dantes komedie indirekte til *Odysseens* muntlige opphav gjennom *Odysseens* umoralske språklige form.

Avslutning

I denne oppgaven har jeg prøvd å belyse det faktum at *Odysseens* har oppstått i en muntlig tradisjon gjennom å vise til ulike formelle trekk. Jeg har prøvd å vise dette gjennom Homers mange repetisjoner av epiteter, lignelser og andre fastsatte formler på et noe partikulært nivå, og på et noe mer generelt nivå ved å vise til dets nokså løse form, som gjør det lett å separere enkelte episoder fra helheten. Jeg har også prøvd å vise til dets muntlige opphav gjennom måten Homer forklarer og setter alt i forgrunnen, slik at eposet blir tilgjengelig gjennom en muntlig resitering. Til slutt har jeg prøvd å forfekte *Odysseens* muntlige opphav ved en rask sammenligning med den hebraiske bibelen, som selv til en viss grad oppsto i en muntlig tradisjon, og gjennom andre mer litterære epos, som *Aeneiden* og *Den gudommelige komedie*.

Litteraturliste

Auerbach, E. (2005) *Mimesis: virkelighetsfremstillingen i vestens litteratur*. Oslo: Gyldendal.

Bowra, C. M. (1966) *Some Characteristics of Literary Epic*, i Commager, S. (red.) *Virgil: A Collection of Critical Essays*. New Jersey: Prentice-Hall Inc, s. 53-61.

Freccero, J. (1986) *Dante: the poetics of conversion*. Cambridge: Harvard University Press.

Homer (2000) *Odysseen*. Gjendiktet av P. Østbye. 7. utg. Oslo: Gyldendal.